

Spolu u věci česky. Komunikace, řeč a mateřský jazyk v dialogu s Jaroslavou Peškovou

Autor: Irena Vaňková

Abstract

Meeting at common matter in Czech. Communication, language and mother tongue in the dialogue with Jaroslava Pešková. – In a tighter or looser relationship to the ideas of Jaroslava Pešková, the article deals with some questions concerning communication and language. The first part is devoted to possible interpretations of the famous formulation of J. Pešková on “meeting at common matter”. The second part goes on with finding (or creating) common language in dialogue. In the third, largest part, mother tongue is discussed, as the basic background the things arise from, and the necessity of its permanent cultivation is stressed. The fourth part deals with problems of harmony between words and things, and also with the caring for logos.

Keywords: communication, language, mother tongue, “meeting at common matter”, caring for logos

Klíčová slova: komunikace, jazyk, mateřský jazyk, „setkání u společné věci“, péče o logos

1 Komunikace: „u společné věci“ a „společně u věci“

Opravdu se spolu sejít – a opravdu u věci; komunikace má v pojetí Jaroslavy Peškové zřejmě víc dimenzí, než se zdá na první pohled. Uvažovala a mluvila o ní ráda a často; v centru pozornosti stálo toto téma hned v několika jejích studiích (srov. Nekvapilová 2007).

Formulace „sejít se u věci“ se v okruhu přátel a žáků Jaroslavy Peškové stala až okřídleným výrokiem. Pochází ze stati s příznačným názvem *Komunikační potenciál a jeho kultivace* a zazněla poprvé na konferenci pořádané tehdejší Katedrou českého a slovenského jazyka FF UK (Pešková 1988). Lze jí rozumět primárně tak, že máme mít dobrou vůli neprosazovat v komunikaci své vlastní stanovisko (dané třeba vzděláním, oborem, věkem, politickou, konfesní či jinou skupinovou příslušností) a uvědomit si, že každý z nás je omezen svou partikulární perspektivou, která je sice vzácná, ale pouze v průsečíku ostatních možných náhledů či ve srovnání s nimi. Jaroslavu Peškovou naplňovala radostí spolupráce napříč obory i generacemi – a vůbec setkávání lidí v mnoha ohledech velmi rozdílných.

Cítila (a učila i své okolí), jak inspirativní a plodné je setkání s jinakostí. Proslula jako spojovatelka, prostřednice, seznamovatelka jedněch s druhými – a svým chápáním mnohoaspektovosti věcí i lidí ztělesňovala jakéhosi společného jmenovatele všeho dobrého. Do kontextu filosofické reflexe dokázala moudře integrovat poznatky historické, sociologické, psychologické či uměnovědné, a také jazykovědné, ať už třeba na plzeňských sympoziích, anebo při filosofické výchově studentů a doktorandů nejruznějších oborů na Filozofické a pak i Pedagogické fakultě. Filosofie výchovy, kterou svou osobností, konáním

a působením dokonale personifikovala, je totiž v jejím pojetí mj. právě *půdou pro vzájemné setkání a dorozumění oborů a lidí* (srov. Pešková 1999).

Snad si – ať už v odborných debatách nebo v běžném akademickém provozu – její blízcí i vzdálenější kolegové díky ní dokázali uvědomit, že každý vidíme věci ze své perspektivy a že jsme často zaslepeni tím, co pokládáme za samozřejmé či relevantní pouze my sami, reprezentující snad nanejvýš užší či širší skupinu. Jsme jako ti slepci snažící se prosadit každý své vidění slona: jeden se dohmatává chobotu, druhý ucha, třetí ocasu. Žádný však nevidí celek, což je samozřejmé, ale ani není ochoten naslouchat druhým, aby si spolu všechny ty pohledy poskládali dohromady jako kompatibilní. K vidění celku nás uschopňuje právě filosofická reflexe (nebo vůle k ní), přijetí plurality a ochota k dialogu: *pravda vzniká v průniku perspektiv*, jak učila Jaroslava Pešková se zřetelem k tradici ztělesňované Janem Patočkou (srov. Pešková 2003).

„...komunikace neznamená především komunikovat s někým, ale *sejít se s druhým u věci, o kterou nám společně jde*. Setkání autora a čtenáře, vědce a studenta, tvůrců dramatu a diváka je vždy setkání *u něčeho*, u společné věci, o kterou jim běží. *U obsažnosti toho, o čem je řeč*. Nejde především o vzájemný dialog osob, ale o zprostředkování toho, co má být odkryto ve své podstatě. Teprve spoluporozumění autora a čtenáře, herce a diváka, vědce a studenta dává dílu plnost a smysl, teprve pak se dílo stává půdou komunikace jednotlivců, skupin, generací, oborů atd. *Sejít se u věci* je tedy předpokladem okolnosti *sejít se spolu* – pochopit se navzájem, porozumět postojům, motivacím, stresům druhého i svým vlastním.“ (Pešková 1988)

Výraz *komunikace* je odvozen od základu *communis*, „společný“, zdůrazňuje Pešková, a jako centrální tak profiluje fakt, že se cosi odehrává u společné věci, tj. že se lidé setkávají u věci jakožto **věci společného zájmu**.

Možná to však není jediná adekvátní interpretace. Další nás může napadnout nad statí Anny Hogenové o obraznosti (Hogenová 2009), kde je citován jiný výrok Jaroslavy Peškové, že totiž „jen osli se přou o obrazy“. V tomto textu jde o opozici „obraz (věci) versus věc sama“. Přiblížit se k věci, tak jak jest, je obtížné: právě to je však cílem (fenomenologického) zkoumání. Fenomenologická výzva *Zpátky k věcem!* znamená právě vůli vrátit se **k věcem, tak jak jsou**. O to se snažíme i v komunikaci, když se scházíme „u společné věci“, resp. „společně u věci“: abychom ji mohli (společně) odhalit **jako věc**. Nepřít se tedy o její roztodivné obrazy (jako „osli“), ale společně, prostřednictvím dialogu, se ji snažit zhlédnout, jak za nánosy všelijakých přemaleb, klišé a stereotypních či tradovaných představ prosvítá ve své pravé věcnosti. (Zjevujíc se – ovšemže – *v průniku perspektiv*.)

Při komunikaci jsou ve hře vždy jednak **komunikanti**, jednak komunikovaná **věc**, a ovšem také **horizont**, v němž se komunikace uskutečňuje, resp. **více různých horizontů**, příslušejících jednotlivým komunikantům. Na jejich základě se pak ustavuje (**společná**) **půda komunikace, půda vystávání věci** jakožto věci. „Společný svět“: to je především ten, který je dán ve společné řeči; právě ona tento horizont ukazuje a vyjevuje, konstituující **společný jazyk**.

2 Hledání společného jazyka

Hledání společného jazyka – nikoli dokonalého, ani co nejjednoduššího z hlediska osvojení, ba ani toho původního či v různých ohledech prvního a nejlepšího mezi všemi (srov. Eco 2001), ale takového, který by byl pro všechny právě zúčastněné stejnou měrou přijatelný a srozumitelný, který by se pro ně mohl stát společnou půdou vystávání věcí. Jeho hledání – resp. spíše ustavování – může probíhat jedině v dialogu.

Jaroslava Pešková si vážila textu Ivy Lednické (2004) o *střetu dvou diskursů* – či přesněji řečeno o předpokladech dialogu minority s majoritou. Autorka v něm v historicko-filosofickém kontextu rozvíjí úvahy o problematice lidí s mentálním postižením. Jak mají najít „společný jazyk“ s většinovou společností, když jejím standardním jazykem třeba vůbec nevládnou a ani vládnout nemůžou?

Majorita svým pojetím komunikace jako primárně řečové nastoluje už před započtím dialogu nepřijatelné podmínky. Vnucujeme se samozřejmostí (třeba jen z pohodlnosti či nedostatku hlubší reflexe) svůj kód a způsob dorozumívání lidem, kteří jej z důvodu své jinakosti nejsou schopni přijmout. Partnerství v dialogu však předpokládá rovnoprávnost – a vycházet lze tedy jedině z toho, co máme společné. Podle autorky je to v tomto případě tělesnost, bazální lidská zkušenost daná tělem, motorikou, smysly. Přizpůsobit se musíme „my“, protože na rozdíl od „nich“ můžeme. „Uvědomíme-li si (...), že (...) prostřednictvím těla těžce mentálně postižený člověk sděluje, a dokážeme-li vnímat sdělované, již nikdy nebudeme moci tvrdit, že tento člověk pouze ‚vegetuje‘“; (Lednická 2004) rovnoprávný dialog přinese obohacení oběma stranám.

V tomto smyslu tedy, podle teze M. J. Lotmana, *dialog předchází jazyku, ne jazyk dialogu* (Lotman 1994, srov. též Vaňková 2000): společný jazyk se na základě dialogu teprve ustavuje. Na počátku je vždy vztah, resp. vstřícnost a ochota ke vztahu. Vztahovost a vztaženost k druhému je ovšem konstitutivní vlastností řeči vůbec, jazyk je vždy společným vlastnictvím. „Mluvení nepatří do sféry já, nýbrž do sféry my. (...) Skutečnost řeči spočívá (...) v rozhovoru,“ píše např. Gadamer. (1999: 27)

Na věc se ovšem lze podívat i jinak: že totiž dialog naopak vyrůstá z jazyka jako něčeho společného, předem daného, z jazyka jako společného vlastnictví a dlouho před námi budované předchůdné půdy vystávání věcí. Vedeme-li dialog, obracíme se ke kořenům toho, co tu už dávno jest: ke společnému světu, který jsme v řeči dostali.

Na rozdíl od představitelů filosofie dialogu, Bubera, Lévinase aj. (srov. o tom např. Poláková 1995) stojí tedy u J. Peškové v centru pozornosti **komunikovaná věc a s ní spojený svět, který se tu ve dvojí perspektivě otevírá**. Podstatnější roli než transcendence směrem k druhému tu hraje nikoli ono „jiné“, ale naopak to „stejné“, spolusdílené: přes všechno „jiné“ je totiž třeba dospět k nalezení **společného světa, společného kontextu odkrývání věcí**.

Základní půdorys světa jako společného kontextu odkrývání věcí je v každém z nás odevždy přítomen: jsou to **významové struktury mateřského jazyka** – v našem případě češtiny. Byly tu už „před námi“, narodili jsme se do nich jako do hotových a samozřejmých. Nakolik jsme je schopni jako Češi sdílet (a případně nakolik dále budeme), to už je i věcí naší vlastní (osobní i generační) odpovědnosti. Jde o to, zda a jak struktury rozumění spojené

s češtinou prostřednictvím své myšlenkové, komunikační, pedagogické či tvůrčí aktivity přeneseme dál, jak jim dáme další život, tj. jak je (jako samozřejmé) předáme. Jde tu (tak jak o tom uvažuje filosofie výchovy) o společnou „péči o **logos**“, a tím také péči o **polis (obec)**, o **duši** – a v konečném důsledku o (společný) **svět**.

3 Mateřská řeč jako předchůdná půda vyvstávání věci

Co pro existenci člověka znamená mateřská řeč? Je do našeho vědomí zapuštěna odjakživa, jejím prizmatem žijeme, vnímáme svět a tak a nejinak věcem rozumíme. Fakt, že ve všech polohách svého života mluvíme a myslíme česky, ovšem vůbec není samozřejmý.

V jubilejním jungmannovském roce se J. Pešková (1975) zamýšlí nad tím, proč bylo tak důležité Jungmannovo úsilí o to, aby byla čeština schopna dostát všem komunikačním funkcím vyspělého, moderního jazyka a aby se v tom vyrovnala kulturním jazykům tehdejší Evropy. Němčině, francouzštině, italštině, angličtině... V jeho době se to i vzdělaným a rozumným Čechům (například Dobrovskému) jevílo jako nerealizovatelné, a navíc pošetilé. Vzdělaným lidem české národnosti byla přece vyspělá světová věda a kultura k dispozici německy: pro jaké potenciální recipienty se tedy pokoušet o nemožné?

Jungmann a jeho kolegové nicméně začali i přes nedostatečné předpoklady češtiny česky odborně psát, pracovat na monumentálním slovníku, překládat beletrii; a také programově utvářet odbornou terminologii z řady oborů. Četné jejich přejímky, obnovená slova, kalky či vůbec neologismy vzniklé z potřeb této praxe do češtiny organicky vrostly a zůstaly v ní dodnes. A hlavně: podařilo se konstituovat základ oné předchůdné půdy, v níž mohou vyvstávat věci česky.

Podle Jaroslavy Peškové je potřeba, aby v sémantických strukturách mateřského jazyka vznikla potence převzít věci nejen v modu „verstehen“, ale v modu „begreifen“. Mohli bychom říci: nejen danému **porozumět** (na základě „vzoru“), ale (originálně, svébytně a samostatně, ve svém jazyce a kognitivně-kulturním kontextu) toto dané **uchopit**. Pokud jde o filosofii, která představuje sféru myšlení a vyjadřování velmi komplikovaného, má tento rozdíl platnost zcela zásadní. Podle K. B. Štorcha, jehož výrok Pešková parafrázuje, je třeba pro filosofii v národě nejprve dlouho *vzdělávati půdu*: filosofie si totiž nikdy nelehá na neustlané lůžko. (Štorch, cit. in Pešková 1975)

Pokud byla čeština k takovému svébytnému uchopování věcí v poměrně krátkém čase opravdu uschopněna, stalo se to díky velkému kultivačnímu a tvůrčímu úsilí jungmannovské generace. Vývoj se ovšem nezastavil a musí tak či onak pokračovat stále dál, stejně jako péče o jazyk jakožto logos, tj. i o to, aby byl společenstvím nadále sdílen a aby se i nadále uplatňoval ve všech komunikačních sférách spojených s životem české společnosti.

Obrozenci v čele s Jungmannem usilovali o to, aby se Čechům otevíral svět v horizontu mateřského jazyka, a to nejen příležitostně a v situacích každodenního obstarávání, ale komplexně: aby se v něm jednalo na českých úřadech, aby v něm probíhala politická jednání i vědecký diskurs, a ovšem aby se také filosofovalo, básnilo či hrálo divadlo česky. Aby „vysoké“ čerpalo z jednoho a téhož pramene mateřského jazyka jako „nízké“, aby vše ve vnitřním i vnějším životě člověka a společnosti vyrůstalo z jediného, česky se

strukturující zkušenosti. Podle Zdeňka Neubauera **není v mateřštině korelátém slova pojem, ale prožitek** (srov. Neubauer 1999).

Neumíme si představit, jaké to je: nemít možnost (zároveň) pojmového i prožitkového vztahu ke skutečnosti, k jevům, ke světu, resp. jaké by to bylo, kdyby o možnost komplexně se vztahovat ke skutečnosti v mateřském jazyce přišli ti, kteří tu budou po nás. Pozor však na „samozřejmost“: věci nejpodstatnější často vůbec nevnímáme a nenapadne nás se na ně tázat; v tomto případě vzpomeňme na *bytošné sebezapomnění řeči*, o kterém píše Gadamer jako o jednom z hlavních určení řeči – pokud ovšem „funguje tak, jak má“. (Gadamer 1999: 26)

Dnes se otázka důležitosti mateřského jazyka ve všech jeho komunikačních funkcích (včetně vzdělávání, vědy, profesního života) stává opět aktuální; v souvislosti s globalizačními procesy se často diskutuje o tom, že se jednotlivé mateřské jazyky nivelizují a stále větší roli ve společenském životě hraje angličtina, soudobá *lingua franca*. Nelze ovšemže nic namítat proti osvojování cizích jazyků (vždyť jde o další horizonty zjevování věcí); mateřský jazyk včetně literatury a kultury, která k němu patří, má však v našem ukotvování do bytí nezastupitelnou, jedinečnou úlohu. Fakt, že česky mluvíme a zároveň myslíme, že spolu sdílíme společný obraz světa, má v mnoha ohledech závažné důsledky. Proto by se české děti měly učit stále především česká říkadla (znovu srov. Neubauer 1999).

Předmět český jazyk a literatura (jakožto zásadně spojený se základem naší „mateřské“ kognitivity a kultury) by měl mít mezi ostatními školními předměty výlučné postavení, a vlastně už ho ze své přirozenosti má. Vždyť prostřednictvím mateřského jazyka odjakživa (tj. od doby, co jsme naživu) vnímáme, cítíme, osvojujeme si principy myšlení a poznávání, a na tuto bázi pak ve školním vzdělávání navazujeme na vyšší úrovni. V témže jazyce se učíme poznávat a přemýšlet teoreticky, jednak o něm, o samém jazyce, jednak o textech v něm vytvořených a vytvářených.

Ale nejen to – prostřednictvím mateřského jazyka se postupně zmocňujeme dalších a dalších znalostí, dalších pojmů, zákonitosti fungování věcí a světa; na jeho základě poznáváme sebe samy, spoluprožíváme lidské příběhy, sdílíme myšlenky a city svých bližních. Umíme pak – jako rodilí mluvčí češtiny a nositelé české kultury – uvádět vše česky do českých souvislostí, dotvářet, přetvářet či modifikovat existující koncepty, a tím zároveň budovat vyjadřovací, a současně i teoretické a duchovní potence češtiny: český jazykový obraz světa (srov. např. Vaňková 2007).

Mateřský jazyk a literatura v něm napsaná jsou spojité nádoby. Podle Gadamera je totiž řeč tvořena všemi reálnými i potenciálními texty; hlavně pro nás ovšem představuje *to řečené*, co k nám doléhá z literatury dávných časů i dneška. Všechno dosavadní i současné, ale též budoucí a existující pouze potenciaálně je už vždy tady, umíme se s ním setkat prostřednictvím řeči: a do velké míry k nám zaznívá z tradice. (Gadamer 1999: 27)

Tradici (v různém smyslu tohoto slova) je však potřeba popřát sluchu. Existence tzv. povinné četby v tomto směru není anachronismus: pro společenství spojené jazykem a kulturou je potřebné sdílet určený kánon textů, mít něco samozřejmě společného, kultivovat, „vzdělávat“ jistou půdu. Prostřednictvím *toho řečeného* (textů, které všichni známe) se můžeme (třeba mezigeneračně) dorozumět v otázce sdílených hodnot (i když se s nimi nemusíme ztotožňovat), pochopit např. vtip či slovní hříčku, být tzv. v obraze. Společně se

smát, být překvapeni, pohoršení nebo dojati lze jen za předpokladu, že sdílíme týž kód – jazykový i kulturní.

Gymnaziální profesor češtiny Jiří Kostečka píše o tom, jak si už přes dvacet let vede a doplňuje seznam českých slov, jimž jeho studenti nerozumějí; pravidelně se k němu vrací a prozkoumává jeho platnost (srov. Kostečka 2007–2008). V seznamu, stále rozšiřovaném, je řada slov, o nichž nevěříme, že by je dnes už čeští rodilí mluvčí neznali. Jde sice většinou o výrazy knižní, užívané spíše v psaném projevu, nejsou však nikterak výlučné. Pouze namátkou vybíráme: *balamutit, cudný, mdlý, mimoděk, otálet, pokorný, přemítat, přitakat, rmoutit se, slídit, spílat, svérázný, tonout, trest, trýznit, úděl, úlisný...* Posun co do (ne)znalosti české slovní zásoby mladých je v posledním dvacetiletí nebývalý. (Můžeme se ptát: jak velká část výrazů z Kostečkova seznamu asi vstoupila do češtiny právě v Jungmannově době – jako výraz snahy učinit z naší mateřštiny vyspělý, stylově rozrůzněný evropský jazyk?)

Nemůžeme zde spekulovat o možných příčinách ani důsledcích (které ostatně ani nejsme schopni dohlédnout). Chceme však vzpomenout na Karla Čapka, podle něhož představuje každé slovo mateřského jazyka – tím, jak je široce sdíleno společenstvím – téměř zázrak: „A kdyby to bylo sebe nepatrnější a bezcennější slovo, dejme tomu ‚pápěrka‘ nebo ‚padavče‘, považte, že to je kousek vědomí milionů lidí, a tedy něco tak ohromného, že se to vylíčit nedá,“ píše Čapek, než dodá ono známé „řeč je duše a vědomí národa“. (Čapek 1984)

Je třeba si klást otázky, zda vůbec a jak lze v tomto směru působit, aby slova, i ta výše uvedená, skutečně zůstala *kousky vědomí milionů lidí* i v budoucnosti – tj. aby nadále odkazovala ke společnému horizontu českého vyvstávání věcí (blíže srov. Macurová, Vaňková 2006).

Může nám v tom být nápomocna právě filosofie: zejména ve smyslu Patočkovy – a ovšem i Peškové – *filosofie výchovy a filosofie provádějící*. Podle Jaroslavy Peškové nás „filosofie (...) může orientovat v **mnohostrannosti** zkoumaného fenoménu, který se v jednotlivých oborech ukazuje vždy už **předmítnut do určitého půdorysu**“ (Pešková 1999, zvýraznila I. V.) Představuje pro nás tedy odstup, jakého např. jakožto jazykovědci či historikové nejsme schopni. A navíc umožňuje překročit hranice, které si vědecké zkoumání ze své podstaty striktně stanovuje: „Věda se setkává vždy jen s tím, co její způsob představování již předem připustil jako svůj možný předmět,“ píše Heidegger; a z toho plyne, pokračuje, že nám tím věda odnímá džbán naplněný vínem a na jeho místo dosazuje „dutý prostor, který zaujímá kapalina“. (Heidegger 1993: 15) Filosofie, chápeme-li ji v naznačeném smyslu, nám však plný džbán navrací.

4 Slova a věci: péče o logos

Oblíbenou básní Jaroslavy Peškové byla tato od Hilde Dominové (v překladu Věry Koubové):

Slovo a věc / Ležely těsně u sebe / Se stejnou teplotou těla / Věc a slovo... O harmonii mezi slovy a věcmi snil už Komenský; a také o tom, že ideální by bylo mluvit „ne slova, ale věci“. V jednom rozhovoru profesorka Pešková živě a souhlasně reagovala na myšlenku, že v řeči tato možnost – vystihovat, jak o tom přemýšlel Komenský, ideálně podstatu jevů – vždy

už je. *Řeč mluví* podle Heideggera snad právě v tomto smyslu. (Heidegger 1993) Má potenci přivolávat věci z nepřítomnosti do přítomnosti, poukazovat k podstatě bytí, odkrývat nitro věcí, problémů i lidí, sbližovat: jen však potud, necháme-li mluvit naším prostřednictvím opravdu ji samu. Záleží na nás, zda dokážeme její nárok respektovat, zda dobře nasloucháme a odpovídáme, zda žijeme s tímto vědomím a v souladu s ním. Podle Heideggera „všechno záleží na tom, zda se naučíme bydlet v mluvení řeči“. (Heidegger 1993: 75)

K tomu je ovšem třeba dozrát, resp. dlouhodobě dozrávat. Se vzpomínkou na Jaroslavu Peškovou dodejme, že je k takovému dozrávání nutné vytvořit a neustále kultivovat půdu; a že tato půda není (ani na univerzitě) samozřejmostí. Že je ji nezřídka potřeba (znovu) vybojovávat a obhajovat. Dnes tak jako kdysi.

Péče o logos je zároveň i péčí o duši, o společnou obec, a konečně i o horizont světa jako celku, o transcendenci. Tato péče představuje neustálý proces. Musí tu být ti, kteří se starají, aby nikdy neustal, ti, kteří mu otevírají v nových časech nové prostory. V tomto směru má starost o řečový a komunikační potenciál společenství hluboký smysl – jako zdroj dobra pro nás všechny, kteří bydlíme v (české) řeči, i těch, kdo v ní jednou budou bydlet po nás.

SEZNAM LITERATURY

- ČAPEK, Karel. Chvála řeči české. In TÝŽ. *Marsyas čili Na okraj literatury. Spisy XIII*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 184–189.
- ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-389-4.
- GADAMER, Hans-Georg. *Člověk a řeč*. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-76-3.
- HEIDEGGER, Martin. Das Ding – Věc, Die Sprache – Řeč. In TÝŽ. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 1993, s. 6–35 a s. 42–75. ISBN 80-85241-40-4.
- HOGENOVÁ, Anna. Imaginace ve výchově, umění a sportu. In HOGENOVÁ, Anna, PELCOVÁ, Naděžda (eds.). *Imaginace ve výchově, umění a sportu*. Praha: UK PedF, 2010, s. 7–13. ISBN 978-80-7290-433-4.
- KOSTEČKA, Jiří. Slovní zásoba gymnazistů. *Český jazyk a literatura*, 2007–2008, č. 3, roč. 58, s. 134–138. ISSN 0009-0786.
- LEDNICKÁ, Iva. Střet dvou diskurzů. In PEŠKOVÁ, Jaroslava, PRŮKA, Miloslav, VAŇKOVÁ, Irena (eds.). *Hledání souřadnic společného světa. Filosofie pro každý den*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 96–119. ISBN 80-86432-91-2.
- LOTMAN, Michail Jurijevič. Bachtinova dialogická koncepcia kultúry. In TÝŽ. *Text a kultúra*. Bratislava: Archa, 1994, s. 48–58. ISBN 80-7115-066-5.
- MACUROVÁ, Alena, VAŇKOVÁ, Irena. Zázrak rozumění? *Česká literatura*, 2006, č. 2–3, roč. 54, s. 113–121. ISSN 0009-0468.
- NEKVAPILOVÁ, Ivana. Komunikace jako setkání u věci. In SVOBODOVÁ, Zuzana, VAŇKOVÁ, Irena (eds.). *Dary J. Peškové. Rozhovory, které pokračují*. Praha: VIP Books – Eurolex Bohemia, 2007, s. 122–127. ISBN 978-80-7379-007-3.
- NEUBAUER, Zdeněk. Chvála mateřštiny – lingvistický exkurs. In HAVEL, Ivan M., PALOUŠ, Martin, NEUBAUER, Zdeněk. *Svatojánský výlet*. Praha: Malvern, 1999, s. 87–91. ISBN 80-902628-1-3.
- PEŠKOVÁ, Jaroslava. Jungmannovo působení ve světle filosofické reflexe. In *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE/PHILOLOGICA 3–4. SLAVICA PRAGENSIA XVII*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 201–205.
- PEŠKOVÁ, Jaroslava. Filosofie výchovy – půda pro vzájemné setkání a dorozumění oborů a lidí. In PEŠKOVÁ, Jaroslava, LIPERTOVÁ, Pavla (eds.). *Hledání učitele*. Praha: UK PedF, 1996, s. 247–250. ISBN 80-86039-09-9.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. „Komunikační potenciál“ a problém jeho kultivace. In *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE/PHILOLOGICA 4–5. SLAVICA PRAGENSIA XXXII*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 43–53.

POLÁKOVÁ, Jolana. *Filosofie dialogu*. Praha: Ježek, 1995. ISBN 80-85996-01-4.

VAŇKOVÁ, Irena. Dialog předchází jazyku. In VYSKOČILOVÁ, Eva, SLAVÍKOVÁ, Eva (eds.). *Psychosomatický základ veřejného vystupování, jeho studium a výzkum. Sborník z konference DAMU 14. a 15. 10. 1999*. Praha: Akademie múzických umění, Divadelní fakulta, 2000, s. 34–37. ISBN 80-85883-50-3.

VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1122-8.

(*Doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.*, vystudovala český jazyk a literaturu na Filozofické fakultě UK a filosofii výchovy na Pedagogické fakultě UK. Vyučuje na Filozofické fakultě UK, věnuje se kognitivní a kulturní lingvistice, etnolingvistice a fenomenologicky orientované filosofii jazyka a komunikace.)